

O IZUČAVANJU BORBENOG MORALA U NASTAVI

U raspravi *O PROBLEMIMA OBUKE*¹ zahvaćeno je više aktuelnih pitanja iz obuke u trupi, komandama i školama. Jedno od pitanja koje, po mom mišljenju, nije dovoljno zastupljeno je izučavanje borbenog morala. Time ne želim da tvrdim da to pitanje nije posredno raspravljano kad je bilo reči o obuci jer »visoka obučenost i sama postaje izvanredno značajan elemenat borbenog morala«. (Tito).

Uključujući se u raspravu, izneo bih neka svoja razmišljanja o tom pitanju. Obim razmatranja ću svesti na sagledavanje osnovnog pitanja — koliko se i kako moralni faktor (kao faktor oružane borbe) tretira u nastavi, pa čak i uže, kako se ta problematika obrađuje u nastavnoj praksi Više vojne akademije. To znači da će se raspravljati o procesu obučavanja starešina koji se spremaju za visoke komandne i štabne funkcije u oružanim snagama.

Nedavno je i organizacija SKJ u VVA raspravljala o tom pitanju, ocenivši da je ono veoma aktuelno, ne samo zbog toga što se moralnom faktoru u koncepciji ONO pridaje izuzetan značaj već i zato što u nastavnoj praksi ima slabosti, što ukazuje na potrebu traženja sigurnijeg puta za bolju obuku starešina iz te oblasti.

Bez upuštanja u sociološku, psihološku, istorijsku i druge strane tog pitanja, podvukao bih činjenicu da borbeni moral, kao moral uopšte, predstavlja oblik društvene svesti. Zbog toga, pored niza drugih elemenata, bitan uticaj na moral ima karakter društva. Ova činjenica za nas ima poseban značaj, jer odbrana zemlje ima opštenarodni karakter i funkcija je celog društva. Odbranom zemlje bave se sve društveno-političke zajednice, radne i druge organizacije, a građani se prema njoj odnose kao ličnoj i zajedničkoj potrebi. To stvara uslove da najpotpunije dođu do izražaja svi potencijali našeg samoupravnog sistema, posebno inicijativa i stvaralaštvo naših radnih ljudi, što daje kvalitetno nove moralne vrednosti našem ljudskom faktoru, koje treba istraživati, uopštavati, podsticati i koristiti u pripremanju oružanih snaga i stanovništva za rat.

¹ Vojno delo 1/71.

Za uspešno vođenje ONOR posebno je važno da spoznamo suštinu i manifestovanje borbenog morala. Moral je kvalitativna kategorija pa, uglavnom, ne postoje egzaktni pokazatelji za ocenu stanja. Prisutan je i deluje u svim borbenim situacijama, ispoljavajući pozitivno ili negativno dejstvo. Poznato je da ostali faktori oružane borbe teško mogu da nadoknade nedostatak volje i elana kod ljudi za borbu. Visoki borbeni moral, međutim, može nadoknaditi druge faktore, kao što su materijalno-tehnička ili brojna inferiornost itd. To je dokazano više puta u ratnoj praksi, pa i novijoj (naš NOR, ratovi u Alžiru, Vijetnamu itd.). Ta okolnost nas upućuje na zaključak da bi smo učinili ozbiljan propust ako razne aspekte moralnog faktora ne bismo šire izučavali, adekvatno značaju koji ima u našoj koncepciji opštenarodne odbrane.

Naša zemlja je zbog samoupravnog socijalizma, vanblokovske i nezavisne politike izložena raznim psihološko-propagandnim i drugim oblicima pritiska.² Međutim, takva delatnost biće u ratu neuporedivo veća, čemu će mnogo doprineti razna tehnička sredstva, kao i posebno pripremljene snage i organi za vođenje psihološkog rata. Podrivanje moralno-političke snage i odbrambene sposobnosti zemlje je najvažniji cilj koji želi da postigne neprijateljska propaganda. Svaka konkretna akcija sračunata je na to da umanjuje borbeni moral jedinica i stanovništva, pri čemu se maksimalno koriste teškoće zemlje koja je žrtva pritiska i agresije. Poznavanje ciljeva snaga i sredstava, postupaka i celokupne aktivnosti neprijatelja u psihološkom ratu bitan je preduslov da starešine mogu uspešno preduzeti mere i postupke za očuvanje borbenog morala svojih jedinica.

Treba odmah istaći da se, pri razmatranju zastupljenosti i obrade moralnog faktora u nastavnoj praksi VVA, polazi od shvatanja da slušaoci stiču određena znanja o moralnom faktoru, vrednostima, zakonima, uzročno-posledičnim vezama manifestacija kroz obrazovnu i idejnu funkciju nastave u celini. Međutim, ta strana nastave neće biti razmatrana u ovom prilogu. Svrha ovog napisa je u tome da se sagledaju oni nastavni sadržaji i oblici koji najneposrednije tretiraju moralni faktor u ratu, da se istakne kakav je kvalitet postojećih nastavnih materijala i kakvi su uslovi za obučavanje starešina u VVA.

---

² Strane radio-stanice emituju 52 emisije dnevno na jezicima naših naroda i narodnosti, koje traju 37 časova. U njima se prikriveno ili otvoreno podriiva stabilnost naše zemlje. U inostranstvu takođe je razvijena propaganda i subverzivna aktivnost neprijateljski raspoloženih snaga, pre svega, u okviru organizacija političke emigracije koje deluju protiv naše zemlje pod okriljem i za račun stranih obaveštajnih službi. Ove organizacije izdaju preko 300 raznih listova, od kojih se preko 70 ilegalno rastura i u našoj zemlji.

Nastavni planovi i programi. Ako bi se postavilo pitanje, u kojoj meri je obezbeđeno prisustvo moralnog faktora u nastavi kroz nastavne programe, moglo bi se reći — vrlo malo. Međutim, takav odgovor bio bi tačan samo onda ako je dat na pitanje: koliko je časova za obradu te problematike predviđeno u programima. Uostalom, u dosadašnjim programima nije bilo nijednog časa. Čak i na osnovu novih planova i programa (premda je određen broj časova — u Školi narodne odbrane 8, a u VVA KoV 14) stekla bi se veoma pogrešna predstava o našoj praksi, potrebi i mogućnostima tretiranja ove problematike.

Ovi pokazatelji ipak ne znače da nema prostora za izučavanje moralnog faktora u našim programima, a još manje da ga ne treba izučavati. Činjenica je da se prilikom sastavljanja novih programa postavljalo pitanje — kako obrađivati moralni faktor. Razmatrale su se dve mogućnosti. Prva, izdvojiti materiju o moralnom faktoru u posebne teme, a druga — integralno je obrađivati u ostalim predmetima. Prihvaćeno je ovo poslednje. Pri tome se polazilo od ocene da su starešine koje se školuju u VVA, — kroz osnovno školovanje počev od 1958. godine — izučavale predmet »moral armije« i na taj način stekle solidnu bazu za samostalno izučavanje ove problematike, a da se određeni sadržaji integrišu u ostale predmete, posebno taktiku, operativu i strategiju, zatim vojnu istoriju, rukovođenje i komandovanje. Skoro da u ovim predmetima i nema tema teorijske ili praktične prirode u kojima se ne bi mogao na prikladan način tretirati moralni faktor. U mnogima je ta sadržina već fiksirana, dok u nekim nije, pošto je prepušteno katedrama i nastavnicima.

Upravo sada dolazimo do pravog, suštinskog pitanja: koliko se koriste mogućnosti za obradu moralnog faktora u nastavi? O tom pitanju ima različitih mišljenja među nastavnicima i slušaocima, počev od onih koji su zadovoljni postojećim, drugih koji smatraju da se može više postići, pa do onih koji tvrde da je stanje dosta loše. Pravi odgovor po mom mišljenju, je u konsultaciji da ta problematika nije bila predmet stalnog i sistematskog izučavanja u nastavnoj praksi, a pogotovo ne u meri koja joj objektivno pripada.

Razloga za to ima više. Jedan, verovatno i najvažniji, jeste u nedostatku organizovanosti. Među nastavnicima je prisutna inercija koja ih sprečava da brzo pređu ustaljene okvire i smelije prihvate novo. Ako imamo u vidu činjenicu da se tom problematikom ni u školi nije posebno bavio neki organ, katedra ili grupa nastavnika, onda nije čudo što izučavanje materije zaostaje. Posledice takvog stanja su vidljive. Nastavni proces ukazuje da se ponekad olako, bez ulaženja u suštinu stvari, zaključuje o nadmoćnosti našeg morala nad

neprijateljevim, jer ćemo biti žrtva agresije, braniti svoju slobodu i nezavisnost, voditi pravedan rat, a ne da imamo ratna iskustva, tradiciju, itd., a zapostavlja se konkretna borbena situacija i njen odraz na stanje u jedinicama. Ne treba posebno dokazivati koliko je takva praksa štetna i da ne može izdržati iole ozbiljniju naučnu kritiku. Pored ostalog, takva preksa pasivizira ljude, jer unapred »eliminiraju« probleme, a time i potrebu svesne aktivnosti u sagledavanju uzroka i posledica, ne pronalaze se i ne primenjuju adekvatna rešenja itd.

To može biti veoma štetno, naročito u nastavnim sadržajima kao što su praktične vežbe. Tu se procena moralnog faktora može vršiti jedino na bazi konkretne situacije, a zavisiće od stanja sopstvenih i neprijateljevih jedinica, uspeha u borbi, gubitaka u ljudstvu i tehnici, vida borbenih dejstava, fizičkog i psihičkog naprezanja, aktivnosti neprijateljeve i naše propagande i drugih faktora koji utiču na moral ljudi i jedinica. Moral se ne stvara sam od sebe, njega treba graditi i negovati, što je stalan zadatak starešina. Taj posao može biti olakšan ukoliko mu objektivne okolnosti idu u prilog.

Korisno je zatim razmotriti na kakve se probleme nailazi u nastavnoj praksi kada treba obraditi određene sadržaje vezane za problematiku borbenog morala. Činjenica je da nema dileme oko shvaćanja čija je briga moral jedinice. To je stalna briga svakog starešine, a pre svega komandanta. Međutim, kada je reč o neposrednoj nastavi, javljaju se izvesne teškoće. Ponekad se čuju pitanja: čiji je to posao, ko je osposobljen za tu nastavu, da li to treba da radi organ za MPV, grupa nastavnika, ili manje-više svi.

Imajući u vidu stepen stručne i idejne osposobljenosti nastavnog kadra VVA, normalno je očekivati od svakog nastavnika, a pogotovo iz taktike, operatike, strategije, rukovođenja i vojne istorije da ugrađuje u nastavne sadržaje moralnu komponentu i da je spreman da izvede stručnu procenu moralnog faktora.

Takvoj orijentaciji prihvaćenoj u školi, u načelu, nema zamerki. Međutim, ima mišljenja koja ukazuju na to da treba realno sagledati i neke subjektivne i objektivne teškoće i brže tražiti rešenja. Pri tome se ističe potreba razmatranja šireg kompleksa pitanja od kojih zavisi stručna i kvalitetna nastava iz ove oblasti. Do sada se tim pitanjem nije šire bavila nijedna škola³ u meri i na način koji

---

³ Ovde nije reč o opštim znanjima koja se odnose na moral ili moral armije, a stižu se kroz osnovno vojno školovanje ili u Političkoj školi JNA, već posebna stručna znanja, pa i neke parametre kojima bi nastavnici trebalo da raspolažu radi kvalitetne razrade nastavnih materijala i obuke slušalaca iz ove oblasti.

bi pružao potrebna znanja nastavnicima, što bi mu omogućilo da različite aspekte borbenog morala mogu da uključe u svaku temu, lekciju i taktički, odnosno operativni zadatak. Ističe se i činjenica da među nastavnim materijalima, sem načelnih postavki Ratne službe, Komandno-štabne ratne službe i Uputstva za jačanje moralne snage Armije, nema šire literature koja bi poslužila za stručno osposobljavanje u proceni moralnog činioca. Nastavnici su sposobniji da bilo koji drugi faktor rata kvalitetnije obrade od moralnog.

Tretiranje moralnog faktora u nastavi, prema tome, predstavlja opšti problem, koji ima širi značaj i reperkusije na obuku i osposobljavanje oružanih snaga u celini. Međutim, sve vojne škole, a VVA posebno, moraju da preduzmu potrebne mere, što je naročito važno sada kad se sve škole nalaze u procesu neposrednih priprema za sprovođenje novih nastavnih programa, kao i u fazi izrade neophodnih nastavnih materijala, pre svega, udžbenika, u kojima i problematika borbenog morala treba da bude zastupljena i obrađena. S pravom se očekuje od VVA da i sama doprinese bržoj razradi ove problematike. Kvalitetna obrada moralnog faktora na nivou združenih taktičkih jedinica za potrebe VVA KoV, a posebno za Školu narodne odbrane na najvišem, strategijskom nivou, korisno bi poslužila intenzivnijoj obradi ove problematike za oružane snage u celini.

U sadašnjoj situaciji bilo bi veoma korisno da se pojavi i neka od naših vojnih škola ili druga institucija oružanih snaga kao inicijator za pokretanje akcije šireg značaja u izučavanju borbenog morala, bilo u vidu simpozijuma, seminara i sl. ili pak da redakcije časopisa organizuju diskusije na tu temu.

Praksa VVA upućuje na zaključak da je nužno, bar za izvestan period, osposobiti organ MPV ili izdvojiti grupu nastavnika radi neposrednog uključivanja problematike borbenog morala u nastavu, pripremu teorijskih materijala, razradu taktičkih i operativnih zadataka itd. Ukazujući na tu potrebu valja napomenuti da smo daleko od pomisli da je problematika borbenog morala samo stvar organa MPV, već se želi istaći da je neophodno tražiti put bržeg i kvalitetnijeg osposobljavanja naših starešina, u konkretnom slučaju nastavnika i slušalaca VVA.

Starešine koje završe ovu školu moraju biti takvog profila i stepena obučenosti da su u stanju svestrano sagledati, proceniti i preduzeti potrebne mere i za jačanje morala svoje jedinice, a istovremeno organizovati odgovarajuće postupke koji će izazvati obrnut efekat kod neprijatelja. Mnoštvo je zadataka koje naše starešine treba da rešavaju. Počev od ocene značaja i ishoda prve borbene akcije

(»vatrenog krštenja«) jedinice i pojedinca, koja može imati ogromne posledice na borbeni moral, preko neposrednih priprema za predstojeća borbena dejstva, analize proteklih do izvlačenja odgovarajućih pouka, itd.

Ne treba izgubiti iz vida da su naša opšta znanja iz oblasti moralne problematike iz dana u dan sve šira, da je naša društvena i materijalna baza jača, pa su i naše mogućnosti za ugrožavanje neprijateljevog morala veće, pri čemu naša aktivnost u pozadini neprijatelja posebno dolazi do izražaja.⁴ Takva aktivnost mora naći mesta u našim nastavnim sadržajima, što do sada nije bio slučaj. Osnovni preduslov za uspešnu aktivnost je svestranije poznavanje neprijatelja, njegovih oružanih snaga, posebno specijalnih jedinica, taktičko-operativnih postupaka, jakih i slabih strana itd. Razume se da u tom pogledu valja računati na pomoć stručnjaka (psihologa, sociologa i drugih), kao i na upotrebu savremenih tehničkih sredstava.

Naši taktički i operativni zadaci nisu tako razrađeni da bi posebno isticali moralno-političku problematiku. Problematike ima, ali je ona »rasuta« u celoj taktičko-operativnoj pretpostavci. Naime, dok gotovo u svakom zadatku postoje priloge za određenu problematiku vida, roda ili službe, takvih priloga za područje moralne problematike uglavnom nema. Izuzetak su neki pokušaji u komandno-štabnim ratnim igrama (KŠRI). Istina, moguće je naći dosta podataka u svakom zadatku, pre svega, u opštoj-taktičko-operativnoj situaciji i u prilogima VOS i bezbednosti, ali to nije dovoljno.

Na ovu konstataciju opravdano se može staviti prigovor da je postojanje priloga u elaboratu zadatka formalna stvar. Međutim, već i sama njihova izrada upućuje nastavnika na istraživanje i kreativnost, slušaocima da brže uočavaju probleme, podstiče ih da kritički prilaze pojedinim pitanjima i postavkama, da ih svestranije cene i rešavaju.

Neposrednim izučavanjem moralnog faktora stižu se iskustva koja zahtevaju analizu radi ocene vrednosti prakse i traženja sigurnijeg puta u budućem radu.

---

⁴ Za slabljenje morala neprijatelja mnogo znači i sama činjenica da su mu pozadi fronta (na privremeno zauzetoj teritoriji) prisutne naše snage, tim pre što će to biti čitava vojska sastavljena od teritorijalnih, partizanskih, diverzantskih i drugih jedinica posebno osposobljena za dejstva u njegovoj pozadini. Ako tome dodamo da će se i čitavo stanovništvo kroz pogodne oblike i forme borbe uključiti u opšti otpor neprijatelju i da se kontinuitet naše vlasti na toj teritoriji neće prekidati — onda su to takvi elementi koji će neminovno ne samo nagrizati psihologiju neprijateljskog vojnika kao pojedinca, nego i u globalu razarati moral njegove vojske, a pogotovo ako se intenzivira našom psihološko-propagandnom aktivnošću.

Sa tog aspekta je interesantna i prošlogodišnja KŠRI u VVA, jer je pružila izuzetno pogodnu priliku za svestranije sagledavanje i proigravanje raznih aspekata borbenog morala. To je nudila konkretna situacija koja se karakterisala sledećim:

a) kod »plavih« jedinice su imale znatne gubitke, razvukle su se i udaru snaga »crvenih« iz pozadine izložile bokove, pozadinu i linije snabdevanja, smanjena je vazдушna podrška, jedinice su neređovno snabdevane, nastao je otpor stanovništva itd. — što je otežavalo da »plavi« ostvare operacijski cilj;

b) kod »crvenih« poseban uticaj na moral ispoljavala su prethodna borbena dejstva zbog pretrpljenih gubitaka u ljudstvu, tehnici i teritoriji, odstupanja i zamorenosti jedinica usled višednevnih borbi kao i psihološko-propagandne aktivnosti neprijatelja.

Međutim, izmenjena situacija, kada snage »crvenih« iz odbrane prelaze u ofanzivna dejstva, stimulatивно deluje na moral, ali ostaju problemi kod jedinica koje su se danima iscrpljivale u teškim odbrambenim borbama, a bez popune moraju preći u napad.

Ovi i drugi sadržaji borbene situacije, dati u taktičkoj pretpostavci i priložima, poslužili su kao solidna baza za rad igrajućih komandi, posebno organa za MPV. Moralni faktor razmatran je u proceni situacije, pripremi odluka i planova. Pored mera preduzetih radi rešavanja teških situacija, pripremljene su i mere (leci i radio — emisije) za uticaj na moral »plavih«. Ova svestrana aktivnost je ispoljavana samo u pripremnom periodu. Posle se stalo. Taj zastoj uslovljen je činjenicom što posrednički aparat nije bio unapred pripremljen da u dinamici stvara i podigrava odgovarajuću moralnu problematiku. Usled toga su igrajuće komande i njeni organi do kraja vežbe ostali uglavnom neaktivni, sem što je rukovodstvo povremeno iniciralo neka pitanja koja su tražila izvesnu aktivnost organa MPV.

Iako je primer uzet sa KŠRI, to ne znači da svi taktički i operativni zadaci i komandantska putovanja nisu pogodni za obradu moralne problematike. Međutim, to zavisi od spremnosti nastavnih kolektiva da sadržaj vežbe prilagode potrebama dubljeg izučavanja moralnog faktora.

Kada je reč o planiranju i razradi zadataka, treba naći meru pri stvaranju taktičko-operativnih predstavi i voditi računa o obimu i karakteru ispoljavanja tog problema. Koliko god da je nedopustivo dramatisovanje stanja, još je opasnije »nameštati« stvari. Ratna je praksa veoma surova, stvara teške situacije i nameće obilje teškoća pred kojima će se naći starešine. Ukoliko se sa njima ne susreću

u nastavi i ne obučavaju da svrsishodno reaguju, ne samo da će dobiti krivu sliku rata nego mogu da izgube samopouzdanje kada se sretnu sa nepredviđenim teškoćama, što može biti kobno po njihove odluke, postupke i moral jedinice.

Zbog toga u nastavi, pogotovo u praktičnim vežbama, treba stvoriti situacije u kojima će slušaoci biti u položaju da vode borbu u okruženju, da su jedinice i bez neposredne veze sa pretpostavljenim, da su im snage fizički iscrpljene, da nemaju redovno snabdevanje, da su pretrpele veće gubitke itd. U takvim uslovima, pogotovo ako su jedinice izložene uticaju neprijateljeve propagande, može doći do ozbiljnijih moralno-političkih problema — panike, dezerterstva, simuliranja bolesti itd. Takve i druge okolnosti traže puno zalaganje i aktivan odnos slušalaca i nastavnika na pronalaženju odgovarajućih mera i postupaka za očuvanje ili poboljšavanje borbenog morala u jedinicama.

Obično su borbene teškoće i teške situacije u dosadašnjoj nastavnoj praksi posmatrane kroz efekat materijalnog, a ne i moralnog faktora. Mi se mnogo ne upuštamo u analize psihološkog efekta i njegovih posledica na naše snage. Međutim, takve stručno izvedene analize bile bi veoma korisne za borbu sa nadmoćnim oklopnim snagama neprijatelja, jakim vazдушnim desantima uz masovnu avio-podršku, kao i za ocenu borbene sposobnosti jedinica koje se nađu na ivici nuklearne breše itd. Čak i u takvim okolnostima, obično se u pojedinim vežbama, zadovoljavamo brojnim proračunom odnosa snaga, što znači kvantitetom a ne kvalitetom snaga.

Pomenuti i drugi aspekti moralnog faktora, bilo da su praktične ili teorijske prirode, čine veoma složenu i nedovoljno izučenu problematiku za nas od izuzetnog značaja. Zbog toga nam se nameće kao neodložan zadatak da se nađu snage i sredstva za šire istraživanje, izučavanje i utvrđivanje parametara u nastavnoj praksi.

S pravom se može zameriti da se, u tretiranju moralnog faktora u nastavnoj praksi, suviše razmatra praktični deo nastave, naročito iz predmeta taktike i operatike. Pošlo se od činjenice da ta obuka čini gro nastavnih sadržaja u školi, te da ti predmeti pružaju široke mogućnosti za obradu moralne problematike, pa, ukoliko se te mogućnosti svestrano iskoriste, učiniće se znatan napredak u kvalitetu nastave.

To, razume se, ne znači da i drugi predmeti i oblici nastave ne nude široke mogućnosti za izučavanje borbenog morala. Posebno treba ukazati na to da diplomski radovi pružaju mogućnost da se mo-

ralna problematika svestranije razmotri i prouči. Ovogodišnji pokušaj da se obrade neke teme nije dao očekivane rezultate, jer se slušaoci za njih teže opredeljuju, što je takođe, indikativno za odnos naših starešina prema toj problematici.

Ovaj prilog ne pretenduje da celovito razmotri problematiku borbenog morala, već nastoji da ukaže na stanje, ozbiljnost i aktuelnost tog problema u procesu nastave, na bazi iskustva VVA što, svakako, ne mora biti karakteristično i za ostale škole, a još manje za obuku ostalih starešina u oružanim snagama. Zato se opravdano očekuju i druga mišljenja, koja bi sa drugih aspekata mogla da ukažu na put što svestranijeg izučavanja borbenog morala.

Pukovnik
Savo ČEREČINA